

PALÁGYI LÁSZLÓ

Gustave Guillaume nyelvelméletének alapjai

This paper brings out the foundations of Gustave Guillaume's linguistic theory which is little known outside of France and thus in Hungary. On the one hand, the goal of this study is to situate Guillaume in the history of linguistics in the 20th century by contrasting his theory to the ideas of Ferdinand de Saussure, the Prague School and Noam Chomsky. Concerning correlations, it is clear that one can hardly discover correspondence between Guillaume's theory and formal linguistics. On the other hand, I demonstrate and evaluate as well the obvious correlations – originated in a holistic approach and a dynamic view of language – between Guillaume and cognitive linguistics. In the final part of the paper I outline two investigations in order to prove the originality and productivity of Guillaume's linguistic theory: the first one is about the French articles whose functions are very similar to those of Hungarian (this examination explains how we can express the same meaning – generality or particularity – with a definite or an indefinite article); the second one is Walter Hirtle's investigation based on Guillaume's ideas which is concerned with number in the English substantive (since *Ø* and *-s* can potentially express different quantities, their usage depends on the speaker's actual – 'continue' or 'discontinue' – representation as well).

Keywords: Gustave Guillaume, linguistic theory, spatialization of time, articles, number of substantive

1. Bevezetés

Gustave Guillaume (1883–1960) neve nem mond túl sokat a francia nyelvterületen kívül élő nyelvészközösségnek. Az angolszász szakirodalomban, köszönhetően főként a kanadai guillaume-istáknak, előkerül ugyan a neve,¹ de Magyarországon tulajdonképpen teljesen ismeretlen nyelvész, tudomásom szerint hazánkban semmilyen publikáció nem jelent meg vele kapcsolatban. Ennek az

¹ Jelen írás angol nyelvű hivatkozásai a Guillaume válogatott szövegeit tartalmazó „Principe de linguistique théorique de Gustave Guillaume” című kötet kanadai kiadásából származnak (Guillaume 1984a). A kötet német, olasz, orosz és szerb-horvát fordításban olvasható még.

ismeretlenségnek az okát nyelvelméletében és annak kontextusában, tudományos közegében kereshetjük.

Ahogy egyik kritikusa írja róla: „Munkásságának dátumozott időszakára felidézhet bennünk egy ihlető, eleven közeget Ferdinand de Saussure »Bevezetésének« megjelenésével, a prágai, a genfi, a koppenhágai kör munkáival... Csak-hogy úgy tűnik, hogy semmi, vagy szinte semmi ezek közül... nem lelhető föl munkásságában explicit módon”² (Launay 1985: 326; az eredeti szövegrészleteket lábjegyzetben közlöm, ha saját fordításról van szó). Megítélésében alapvető tehát, hogy alig reflektált arra a nyelvészeti közegre, amelyben dolgozott, így aztán nehezen volt beilleszthető kora nyelvészeti diskurzusába. Ezzel egyrészt önmagát rekesztette ki a tudományos közösségből, másrészt viszont, mint látni fogjuk, nem feltétlenül beszélt egy nyelvet korának nyelvtudományával.³

Tanulmányomnak természetesen nem lehet célja az egész „oeuvre” még vázlatos bemutatása sem. Arra törekszem, hogy Guillaume munkásságát kora nyelvészeti horizontján elhelyezzem, bizonyítva eredetiségét; másrészt, hogy megvilágítsam, nyelvelmélete mennyiben hasonlítható a funkcionális kognitív nyelvészet nyelv- és nyelvtudomány-szemléletéhez, így megismertetve az olvasót a kognitív nyelvészeti paradigma egy előfutárával; harmadrészt, hogy konkrét leírási módok segítségével szemléltessem módszertani sajátosságait, ezzel párhuzamosan bemutatva követőinek mai eredményeit, bizonyítva, hogy Guillaume nyelvelmélete élő, és joggal tart számot az érdeklődésre.

2. Nyelv és nyelvtudomány

Guillaume munkásságának időszaka két, kuhni értelemben paradigmaváltást előidéző mű közé esik (Kuhn 2000). Saussure már idézett „Bevezetés az általános nyelvészetbe” című műve 1916-ban jelent meg, Guillaume 1919-ben publikálta első fontosabb tanulmányát „Le problème de l'article et sa solution dans la langue

² „Les dates qui situent son oeuvre évoquent l'effervescence provoquée par la publication de »Cours« de Ferdinand de Saussure, les travaux des cercles de Prague, de Genève, de Copenhague... Or rien ou presque rien de tout cela... n'apparaît explicitement dans son oeuvre.”

³ Életrajzával e helyen nem foglalkozom, de azt talán érdemes megjegyezni, hogy már életében is mellőzött volt, csupán 1938-ban, 55 évesen kapott egyetemi részmunkaidős állást a Sorbonne-on (az École Pratique des Hautes Études-nél), ahol aztán haláláig heti néhány órában adott elő. Ezek az előadások kézirat formájában is elkészültek, s nagy részük később a „Leçons de linguistique de Gustave Guillaume” sorozatban jelent meg posztumusz kiadásban, Roch Valin szerkesztésében (ezek a kötetek egyébként túltesznek a Guillaume életében közreadott publikációk számán).

française”⁴ címmel, 1957-ben jelent meg Noam Chomsky „Mondattani szerkezetek” című munkája, Guillaume munkásságának pedig 1960-ban bekövetkező halála vet véget. Bár kijelenthetjük, hogy Guillaume nyelvtudomány-szemlélete nehezen kapcsolható Saussure elméletéhez, elképzeléseit e fejezetben elsősorban a svájci nyelvész jól ismert alapvetéseivel hasonlítom össze, egyrészt bízva a kontrasztivitás megvilágító erejében, másrészt mivel Guillaume szinte egyedül Saussure-re hivatkozik munkáiban (legtöbbször természetesen szembenállásukat hangsúlyozva). Néhol a prágai nyelvész kör és a generatív grammatika nyelvelméletére is ki kell majd térnem. Walter Hirtle a következőképpen látja Guillaume viszonyát a 20. századi nyelvelméleti paradigmákhoz: „Visszatekintve, eredetisége részben annak a ténynek volt köszönhető, hogy megközelítése a kezdetektől egyesítette azt a három nyelvészeti irányt, mely a huszadik századot fémjelizte. Munkája tükrözi mind a deskriptív megközelítés valódi nyelvhasználatra irányuló pontos és kiterjedt megfigyelését, mind a teoretikusok elmélyedését a használat mögött húzódó magyarázó elvekben, struktúrákban vagy univerzálékban, melyek segítségével megérthetjük azt, amit megfigyeltünk. Továbbá, figyelme középpontjában mindig is a nyelv mentális valósága állt, s ez arra az észrevételre vezeti a mai olvasót, hogy Guillaume a 40-es években, ahogy a kognitivisták ma, arra törekedett, »hogy a nyelv jellegzetességeit általános kognitív mechanizmusokban gondolkodva magyarázza meg«”⁵ (Hirtle 2007: 1).

2.1. Langue – parole

Guillaume még diákként találkozott Saussure Bevezetésével, azzal a nyelvtudomány-szemlélettel, mely először kísérelte meg sikerrel kijelölni a nyelvészet határait, ezzel némileg el is távolítva azt annak tárgyától. Saussure *langue – parole* dichotómiája, illetve ennek nyelvészeti indíttatása valójában kirekesztette („kiküszöbölte”?) a beszélőt, csupán a nyelv használójának és nem alkotójának tekintve az egyént, miközben a nyelv konvencionalitását és közösségi létmódjának jelentőségét maximalizálta: „a jel bizonyos mértékig mindig független az egyéni vagy a társadalmi akarattól, s éppen ez a lényeges tulajdonsága” (Saus-

⁴ A névelő problémája és annak megoldása a francia nyelvben.

⁵ „Seen in retrospect, part of this originality was due to the fact that from the outset he integrated into his approach three currents of linguistic research that were to mark the twentieth century. His work reflects both the descriptivist’s concern for precise and extensive observation of real usage and the theoretician’s preoccupation with finding the explanatory principles lying behind usage, the structures or universals permitting us to understand what is observed. Furthermore, his constant focus was on the mental reality of language, leading one reviewer to remark that Guillaume in the 1940s, like cognitivists today, was seeking »to explain the properties of language in terms of general cognitive mechanisms«.”

sure 1967: 34). Ebben a keretben a rendszerszemlélet meghatározó lett, és ez határozott előrelépést jelentett a nyelv leírásában. Másrészt viszont az ún. *language* rendkívül absztrakt rendszer, nem individuális, hanem társadalmi jellegű, az egyes ember nem, csak a közösség birtokolja, maga Saussure kissé elmentmondásosan a *parole*-hoz hasonlóan mégis konkrét természetű tárgynak nevezi, s a nyelvi jelek, a „kollektív megegyezéssel jóváhagyott asszociációk” székhelyét az agyban képzelel el (Saussure 1967: 27). Az absztrakció mellett a másik fontos tényező, hogy az általa pszichológiaiának ítélt jelentéssel a nyelvész nem tud mit kezdeni – kissé leegyszerűsítve a kérdést, Guillaume alapvetően éppen ez utóbbi állítással nem értett egyet.

Guillaume dichotómiája első látásra nagyon is hasonlít a *language* – *parole* megkülönböztetéshez. A francia eredetiben ő a *language* – *discours* szópárt alkalmazza, én is ezeknél a megnevezéseknél maradok. Hermann Paul német nyelvész már a 19. században föltette, hogy a szavaknak van „uzuális” és „okkasionális” jelentésük, így ez a gondolat nem Guillaume-nál jelenik meg először. Viszont Guillaume volt az, aki ezt a két fogalmat egész nyelvszemléletére kiterjesztette. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a fentebb említett *language* a nyelvet illetően a potenciálisat, lehetőség szerintit, míg a *discours* az aktuálisat, a közvetlenül megfigyelhetőt jelenti. Érdemes megjegyeznünk, hogy a prágai nyelvész kör elképzeléseiben is szerepelnek hasonló fogalmak: a „*langue*–*parole*-viszony értelmezésében a prágaiak között általában léteznek véleménykülönbségek, sokan a lehetőség (*langue*) és a megvalósulás (*parole*) viszonyát látják a saussure-i oppozícióban” (Máté 1998: 53). Andor József egy Szépe Györggyel folytatott nyelvészettörténeti tematikájú beszélgetésben éppen e dichotómia kapcsán tesz említést Guillaume-ról: „Érdekes lenne megvizsgálni a jóval későbbi időszakban alkotó(sic!) francia Guillaume fogalmát a ’discours’-ról és összevetni azt de Saussure-nek a ’discourse’-ról és ’parole’-ról alkotott nézeteivel. Guillaume-nál ugyanis a ’discours’ a ’langue’-gal áll oppozícióban, státusa egybecseng de Saussure ’parole’ fogalmával” (Andor 2011: 337). Mint látni fogjuk, valójában nem csak a két guillaume-i fogalom, de azok viszonya is jelentősen különbözik a saussure-i dichotómiától. Fontos különbség, hogy Guillaume-nál a *language* nem elvont rendszer (már amennyiben a potencialitást értelmezhetjük nem absztrakt fogalomként, l. lejjebb), hanem reális tényező, s így némileg hasonlítható Chomsky kompetencia-fogalmához: „Végére is mindennapi gondolkodásunkban elfogadjuk a potencialitást mint szükséges elemét a szituációknak: amikor valakit biciklizni vagy zongorázni látunk, tudjuk, hogy elsajátította annak a képességét, hogy ezt csinálja, és ez a képesség attól függetlenül létezik, hogy a személy aktuálisan végrehajtja-e a cselekvést vagy sem”⁶ (Hirtle 2007:

⁶ „After all, in our everyday thinking we assume that the notion of a potential is a necessary component of other situations: the moment we see someone riding a bicycle or

20). Guillaume nyelvelmélete szerint a megfigyelhető nyelvi jelenségek (*discours*) mögött a potenciális *langue*-ban húzódó öntudatlan rendszer (*la psycho-systématique du langage*) az a terület, melynek feltérképezése a nyelvészre tartozik, s a cél nem más, mint „megvizsgálni azt, mi megy végbe saját elménkben, mentális világunkban”⁷ (Guillaume 1984a: 88) a nyelvhasználat során. Ezen a ponton válik először érthetővé, miként hozható kapcsolatba Guillaume a kognitív nyelvészettel, hiszen lényegében a kognitivisták céljai sem különböznek a fentiektől, erről részletesebben a következő fejezetben szólok.

Az talán már e dichotómia felvázolása után is könnyen belátható, kortársai miért fogadták idegenkedéssel Guillaume gondolatait, s miért vádolták azzal, hogy pszichológiát vagy filozófiát művel. Úgy gondolom, a „vádol” korántsem erős szó e korszakra nézve, amikor a nyelvtudomány autonómiájának kivívása a megelőző és azt követő időszakokhoz képest is rendkívül fontos törekvésként jelentkezett. Kortársai szemében vizsgálatai nem a *langue*-ra irányultak, hiszen a saussure-i *langue*-fogalom nem felelt meg a guillaume-inak, s így ő maga hiába bizonygatta, hogy „munkámban nincs semmi homályos”⁸ (Guillaume 1984a: 9). A guillaume-i kérdésfeltevés radikálisan különbözik a szinkroniában megszokottól, hiszen számára a kérdés nem az, hogy „»milyen szabályokból áll a nyelv grammatikája?«, vagy hogy »miképpen tudjuk megalkotni ezeket a szabályokat?«, hanem inkább: »honnan jönnek ezek a szabályok?«”⁹ (Launay 1985: 328). A klasszikus strukturalista iskolák, melyeknek „forradalmisága” éppen abban a szemléletben rejlett, hogy a nyelv jelen állapotát nem a történetiséggel magyarázták, s nem azt tartották fontosnak, hogyan jött létre ez az állapot, hanem azt, hogy ez az állapot az adott pillanatban milyen, érthető módon legalábbis erős távolságtartással viseltettek a guillaume-i kérdésfelvetés iránt, mely arra irányult, hogy megmagyarázza az adott nyelv jelenségeit, s választ adjon arra, miért ekképpen, s miért nem másként léteznek egyes nyelvi szabályszerűségek.

2.2. Szinkronia és/vagy diakronia

Antoin Meillet tanítványaként Guillaume érthető módon eleinte történeti-összehasonlító nyelvészettel foglalkozik. Talán nem túlzás, ha azt állítjuk, Saus-

playing the piano we know that they have acquired the ability to do so and that this ability exists whether the person is actually performing or not.”

⁷ „what goes on in our own minds, in our mental world”.

⁸ „There is nothing hazy in my work.”

⁹ „»quelles sont les lois qui constituent la grammaire de l’idiome?« ou »comment peut-on formuler ces loi?« mais plutôt: »d’où viennent-elles?«”.

sure az újgrammatikus hagyományt is alapjaiban kérdőjelezte meg, amivel Guillaume messzemenőig egyetértett: „Ez a figyelemre méltó érdektelenség a történetileg örökölt elemek közötti rendszerszerű kapcsolatok iránt az oka annak, hogy a történeti nyelvészet, melyről hosszú ideje azt feltételezték, hogy a nyelvre vonatkozólag mindent képes megmagyarázni, valójában semmit sem magyarázott meg”¹⁰ (Guillaume 1984a: 30). Úgy tűnik azonban, hogy a szinkrónia–diakrónia megkülönböztetéssel is hasonló a helyzet, mint a fentebbi *langue–parole* dichotómiával, vagyis amellet, hogy a nyelvtudomány kereteit kijelöli, a nyelvtudomány tárgya az idő és tulajdonképpen az *okozatiság* dimenzióinak kiiktatásával meglehetősen absztrakttá válik a szinkróniában. Meillet, látva Guillaume vizsgálódásait, arra bízta, hogy olyan nyelvelmélet kidolgozására tegyen kísérletet, mely hasonló eszközökkel képes foglalkozni a mindenkor nyelvi jelenségekkel, hiszen önmagában mind a diakrón, mind a szinkrón szemlélet falakba ütközik. A szinkrón szemlélet korlátai megjelennek például a nyelvpedagógiában, amikor a nyelvtanárok rendszerint tartózkodnak attól, hogy egy nyelvi jelenség, kiváltképpen az első látásra „logikátlanak”, „rendhagyónak” tűnő nyelvi jelenség miértjét boncolgassák. Guillaume-ot is foglalkoztathatták ezek a problémák, amikor fiatalon orosz emigránsokat tanított anyanyelvére, hiszen ezzel függ össze az is, hogy a deskriptív szemléletnek bizonyos esetekben föl kell hagynia a szinkrónia absztrakciójával.¹¹ A Baudouin de Courtenay dinamikus nyelvszemléletének hatásait is magán viselő prágai iskola e saussure-i fogalmat is újraértelmezte: „Saussure felfogásában a statika és a szinkrónia nagyjából azonos fogalmak. A prágaiak tételesen kimondják, hogy a két fogalom nem azonos, vagyis a szinkróniától nem idegen az idő, a fejlődés fogalma” (Máté 1998: 52). A probléma viszont tovább bonyolódik, amikor azzal szembesülünk, hogy egy adott nyelvi jelenségnek látszólag sem történeti, sem szinkrón magyarázata nincs. A rendhagyó esetek mögött általában valóban történeti okok húzódnak, az ok fogalma azonban nem kizárólag az idővel, vagy pontosabban fogalmazva nem kizárólag a történelmi idővel lehet összefüggésben. Magyar példánál maradva, a külföldi nyelvtanuló legalábbis meglepődve tapasztalja, hogy a világ országaira belső helyviszonyraggal utalunk – *Franciaországban*, *Németországban* –, Magyarország nevéhez mégis külső helyviszonyrag jár

¹⁰ „This notable lack of interest in the systematic relationships established between items inherited historically is the reason why historical linguistics, which for a long time was presumed to be capable of explaining everything pertaining to language, has in reality explained nothing.”

¹¹ Magyar példával illusztrálva e nézőpont törekénységét, nyilvánvalóan képtelenség történeti dimenzió nélkül magyarázni a hangrendi illeszkedés hiányát az immár palatális *i* fonéma esetében (pl. *kínban* : **kín-ben*).

rul: *Magyarországon*.¹² Ezt a jelenséget pedig csupán a diakrónia vagy a dinamikus szinkrónia nem magyarázhatja, legalábbis meglehetősen szegényes magyarázatnak tekinthetjük azt, hogy a fentebbi alakok nyilvánvalóan valamikor a múltban alakultak ki. Guillaume-nak rá kellett jönnie, hogy a csupán formai magyarázatok nem lehetnek kielégítőek, s a Saussure által pszichológiaiának ítélt jelentést is vizsgálnia kell, ha a „miért”-re keresi a választ. A jelentés vizsgálata pedig egyenesen vezetett a korábban már emlegetett kauzális és temporális dimenziók megjelenéséhez. Ezen a nagyon lényeges ponton viszont a guillaume-ista szakirodalom az okozatiság és az időbeliség fogalmait kissé nagyvonalúan használva némileg kettéágazik, s ez a hangsúlybéli különbség eddig jószerivel reflektálatlan maradt. Márpedig korántsem lényegtelen, hogy egy nyelvi jelenség és annak „miért”-je között (melyek guillaume-i keretben maradvá megfelelnek a *langue* és a *discours*, a potenciális és az aktuális, a megfejtendő és a megfigyelhető közöttinek), aktuálisan, azaz műveleti értelemben temporális vagy csupán történeti, kauzális kapcsolatot feltételezünk (l. holt metafora elmélet). Launay értelmezésében az aktuális nyelvhasználat és az idő fogalma kevesebb szerepet kap: „A szabályoknak nem csupán egy történet termékeként kell megfoganniuk, hanem valamely szinkronok, törvényszerűség alapján is, ami az egyén fölött áll (hiszen ő nincs ennek tudatában), és amely a felfedezését illetően a nyelvészre tartozik. Ekképpen a guillaume-i vállalkozás eredetisége bizonyos értelemben az ok problematikájának visszahelyezése a szinkroniába”¹³ (Launay 1985: 329). Ezután pontosítja a képet: „sok tekintetben szembeállíthatjuk a történeti okot (*cause*; P. L.) azzal, amit szinkronoknak hívhatunk (*raison*; P. L.)”¹⁴ (Launay 1985: 329). Viszont egy másik felfogásban, melyet pl. Walter Hirtle visz végig következetesen, egy adott időben végbemenő nyelvhasználati aktusra és ezen belül is elsősorban az *idő* dimenziójára kerül a főhangsúly: a „*Temps et verbe*” c. Guillaume-tanulmány „alapvető jelentősége az analízis alapjául szolgáló elvben áll: ez a műveleti idő”¹⁵ (Hirtle 1984: XIII). E két értelmezés finom eltérései, s a Guillaume

¹² A jelenséggel Szilágyi N. Sándor „Hogyan teremtsünk világot?” c. munkájában foglalkozik.

¹³ „Les lois doivent être conçues comme le produit non seulement d’une histoire, mais aussi d’un dessein ou d’une raison synchroniques qui transcendent l’individu (puisque’il n’en a pas conscience) et qu’il appartient au linguiste de découvrir. L’originalité de l’entreprise guillaumienne est ainsi, d’une certaine façon, de réintègre dans la synchronie une problématique de la cause.”

¹⁴ „Mais c’est chaque fois pour opposer à la cause historique ce qu’en peut appeler la raison synchronique.”

¹⁵ „Its basic importance lies in the principle of analysis underlying them: operative time.”

nyelvelméletében erre adott válaszok valójában nagyon is markáns különbségekhez vezetnek, melyek tanulsággal szolgálhatnak a funkcionális kognitív nyelvészetet illetően is, olyannyira, hogy véleményem szerint külön tanulmányt érdemelnek. Az azonban mindkét felfogás szerint igazolható állítás, hogy ez a fajta nyelv- és nyelvtudomány-szemlélet nem különíti el élesen a szinkroniát és a diakroniát. Ennek oka részben az, hogy, mint később látni fogjuk, jelentéstani alapokon nyugszik. Mindezt tágabb kontextusba helyezve a nyelvtudomány egy-szersmind homogénebb és kevésbé absztrakt tudományterületként tűnik föl. Homogénebb abban az értelemben, hogy azonos elvek szerint és összefüggésben képes vizsgálni a nyelvi változást és az adott nyelvéllapotokat. S kevésbé absztrakt, mivel a nyelvet (eltekintve most a forma vagy a jelentés elsődlegességének kérdésétől) akár a kommunikáció eszközeként, akár a megismerés, a jelentésképzés közegeként fogjuk föl, alapvető motivációnk és elsődleges célunk a nyelvhasználat során semmiképpen sem a formalizálás, vagy helyes nyelvi szerkezetek létrehozása.

Guillaume minden nyelvi jelnek tulajdonít valamilyen jelentést, legyen az a jelentéstartalom bármennyire sematikus, így a nyelv elméletében nem fogható föl tiszta formaként, ahogy Saussure-nél, azaz felfogásában a nyelv nem pozitív momentumok nélküli tiszta viszonyok összessége. Ezzel együtt Guillaume jelentéstani alapokon nyugvó grammatikájának is alapja a rendszerszemlélet: „Guillaume megmutatja, hogy a nyelvben semmilyen szó vagy szóelem nem lehet üres jelentésű és hogy egy elem jelentése nem más, mint a hely, melyet ugyanabban a mentális műveletben más elemekhez viszonyítva elfoglal”¹⁶ (Toussaint 1967: 96). Ez praktikusán pl. azt jelenti, hogy az olyan francia igék, mint a *croire* 'hisz', *espérer* 'remél' vagy a *je crois* 'azt hiszem', *je pense* 'gondolom', *je sais* 'tudom' mondatindító szerkezetek egymással jelentéstanilag rendszerszerű függésben vannak (valószínűség, bizonyosság, megvalósulás szempontjából).

2.3. Dinamikus vs. statikus nyelvszemlélet

Az előzőekhez szorosan kapcsolódik a nyelv statikus és dinamikus szemlélete közötti különbségtétel. A saussure-iánus nyelvészet célja, hogy egy pillanatnyi metszetben írja le a nyelvet, ráadásul Saussure-nél a nyelvi elem csupán annyiban fontos, amennyiben oppozícióba állítható egy másik nyelvi elemmel, márpedig az oppozíciók csupán az elemek stabil állapotában állíthatóak föl. Azt kijelenthetjük, hogy a többek között erre épülő nyelvleírás az elvontsága ellenére jól működik a maga keretei között – elég csak Bloomfield és az amerikai deskriptív iskola sikeres vállalkozására gondolnunk az írásbeliséggel nem rendelkező in-

¹⁶ „Guillaume montre que dans la langue aucun mot ou élément de mot ne saurait être vide de sens et que le sens d'un élément n'est autre que la place qu'il occupe par rapport aux autres éléments engendrés dans la même opération mentale.”

dián nyelvek leírására –, viszont csupán egy meglehetősen statikus rendszer rögzítésére alkalmas, amit Saussure elhíresült sakkhasonlata is igen érzékletesen szemléltet. Az eddigiekből következően viszont nyilvánvaló, hogy Guillaume a nyelvre mint dinamikus entitásra tekintett, helyesebben szólva nem is entitásra, hanem már önmagában műveletek sorozatára, s így kijelenthetjük, hogy a magát egyébként joggal strukturalistának valló Guillaume nyelvelmélete a funkcionális szemlélettől sem áll távol: „A nyelvben valójában minden folyamat”¹⁷ (Guillaume 1984a: 133). Műveleti gondolkodása a terminológiai rendszerét is meghatározta: pl. a hagyományos *morphologie* terminus helyett a *morphogénès*-t használta, tehát alaktan helyett alakfejlődésről beszélt. Másrészt viszont ennek a funkcionális szemléletnek némileg ellentmond, hogy rendszerében a nyelv, ha potenciálisan is, de mindig jelen van (így fogható föl reális tényezőként a *langue*, ez azonban azt is jelenti, hogy a nyelv nem csak a használat során létezik): „Guillaume számára, még ha nem is használjuk nyelvünket, az ott lakozik az elme mélyén mint lehetséges folyamatok szervezett halmaza, mint egy gondolkodó/beszélő által aktiválásra kész program”¹⁸ (Hirtle 1984: XIII). Az ellentmondástól függetlenül kétségtelen, hogy Guillaume nyelvszemlélete dinamikus. Elméletében Hirtle szerint a *nyelvnek* azt a folyamatot nevezhetjük, mely a *langue* és a *discours*, a potenciális és az aktuális között végbe megy:

(1. ábra)

NYELV = aktualizálható műveletek → műveletek aktualizálása → aktualizált műveletek eredménye¹⁹ (Hirtle 2007: 25)

(2. ábra)

langue $\xrightarrow{\text{„linguaging”}}$ discours (Hirtle 2007: 29)

Chomsky elsősorban éppen a statikus nyelvszemlélettel szemben lép föl, amikor a következőket írja: „Így a grammatika egy eszköz, mely (részben) részletezi a jólformált mondatok végtelen halmazát és mindegyikhez rendel egy vagy több strukturális leírást. Talán *generatív grammatikának* kellene hívnunk

¹⁷ „Everything in tongue, in fact, is a process.”

¹⁸ „For Guillaume, even when we are not using our language, it resides in the depths of the mind as an organized set of possible processes, as a program ready to be activated by the thinker/speaker.”

¹⁹ „LANGUAGE = actualizable operations → actualizing operations → result of actualized operations”.

egy ilyen eszközt, hogy megkülönböztessük a deskriptív állításoktól, melyek pusztán a strukturális leírások során feltűnő elemek tárházát, és azok kontextuális változatait mutatják be”²⁰ (Chomsky 1964: 9). Chomsky értékítéletet is megfogalmaz a statikus nyelvszemlélettel kapcsolatban: „Világos, hogy az a nyelvelmélet, mely figyelmen kívül hagyja a kreatív aspektust, csupán marginális érdeklődésre tarthat számot”²¹ (Chomsky 1964: 8). Ebben a felfogásban tehát a grammatika eszköz, program, melynek szabályai által megalkotjuk a mondatokból (vagy legalábbis proposíciókból) álló nyelvet, hiszen ahogy azt Guillaume írja 1956-ban: „A mondat... az egyetlen realitás a nyelvben”²² (Guillaume 1984a: 88). Realitáson itt azonban inkább megfigyelhető kell értenünk. Tulajdonképpen Chomskynak és Guillaume-nak hasonló volt a problémája a leíró nyelvtanokat illetően, utóbbi figyelme viszont nem terelődött el a szavakról, míg a generatív nyelvészetet a mai napig a mondattan határozza meg. Másképpen fogalmazva Guillaume közelíthető a deskriptív iskolákhoz és egyúttal távolítható a generatív nyelvészettől abban az értelemben, hogy a szintaxis nyelvelmélete határait jelentette. Fontos különbség még, hogy bár „... a generatív grammatika Chomsky elméletében a nyelv formális leírását összekapcsolta a mentalizmussal” (Tolcsvai Nagy 2010: 19), de a guillaume-i (és egyébként a kognitív) felfogás szerint a nyelv elválaszthatatlan a nyelven kívüli tapasztalatainktól, a világról való tudásunktól, az elme egyéb mentális folyamataitól, s így nem autonóm rendszer: „Guillaume szerint a nyelv esszencia, mely mint ilyen ekvivalens nem csak a gondolkodással, de az emberi elme működésének egészével is”²³ (Sakhokia – Machavariani 1997: 57).

Végző soron kijelenthetjük, hogy Guillaume nyelvelmélete alapjaiban különbözik Saussure nyelv- és nyelvtudomány-szemléletétől. A prágai iskolához ugyan dinamizmusa és hasonló tartalmú dichotomikus gondolkodása révén némileg közelíthető, ahogy a generatív grammatika kompetencia-fogalma és mentalizmusa is összevethető vele, de a klasszikus 20. századi formalista irányzatokkal a guillaume-i nyelvelmélet lényegi párhuzamba nem állítható.

²⁰ „The grammar, then, is a device that (in particular) specifies the infinite set of well-formed sentences and assigns to each of these one or more structural descriptions. Perhaps we should call such a device a *generative grammar* to distinguish it from descriptive statements that merely present the inventory of elements that appear in structural descriptions, and their contextual variants.”

²¹ „It is clear, that a theory of language that neglects this »creative« aspect is of only marginal interest.”

²² „The sentence... is the only reality in language.”

²³ „According to Guillaume, language is an essence which is equivalent not to thought as such, but to the totality of the movements of the human mind...”

3. Guillaume és a kognitív nyelvészet

Bár tudjuk, hogy maga Saussure nem jutott el a fonéma későbbi értelemben vett terminusának megalkotásáig, mivel fonémán egyszerűen beszédhangot értett (Siptár 2006), nyelvelmélete bemutatásakor a fonéma kifejezést mégis gyakran (például egyetemi előadásokon) a mai értelmében²⁴ használják. Ez az eljárás véleményem szerint nem is igen kárhóztatható, hiszen nyilvánvaló a kapcsolat Saussure és a modern fonológia alapjait később kidolgozó strukturalista iskolák elméleti keretei között. Guillaume és a kognitív nyelvészet vonatkozásában is arról van szó, hogy szerzőnk egyébként sem elég alapos terminológiai rendszerét (Douay – Roulland 1998) nyilván nem lehet egészen problémátlanul azonosítani a kognitív paradigma fogalmaival, ez azonban nem akadályozhatja a releváns összefüggések felismerését. Ebben a fejezetben a guillaume-i elmélet egyes részleteinek bemutatása mellett arra törekszem, hogy a korábban esetleg utalás szinten már említett kognitív nyelvészettel kapcsolatos párhuzamokat bővebben és rendszerszerűbben megfogalmazzam.

3.1. Guillaume és a mentális műveletek

E részfejezetben a következő kapcsolatokat vázolom föl Guillaume nyelvelmélete és a kognitív nyelvészet között: (1) a mentális folyamatok modellálhatóak, (2) a nyelvi tudás képi, analóg jellegű, (3) a jelentés fogalmi természetű.

Guillaume *langue* fogalma, a megfigyelhető nyelvi jelenségek mögött húzó-dó rendszer (*la psycho-systématique du langage*), amit a nyelvésznek kutatnia kell, s a folyamat, mely egy adott nyelvi megnyilatkozáshoz vezet, tudattalan s így közvetlenül nem megfigyelhető, de modellálható (Guillaume 1984a). Hasonló a helyzet a kategorizációval (e terminus Guillaume-nál nem jelenik meg), melyet a pillanat tört része alatt végzünk, miközben Lawrence Barsalou kognitív pszichológus modellje szerint ötlépcsős, tehát kifejezetten összetett folyamat (Barsalou 1992). Így amit Tolcsvai Nagy Gábor a generatív grammatika mentalizmusáról ír, azt Guillaume-ról is elmondhatjuk: „... a strukturalizmushoz képest igen fontos lépést tett: elvált a behaviorizmustól, a nyelv és az elme kapcsolatát tartotta fontosnak és egyúttal leírhatónak, modellálhatónak. A behaviorizmus az emberi elme empirikusan nem adatolható működését nem tartotta kutatásra alkalmasnak, míg először az alaklélektan, majd a kognitív pszichológia épp ellenkezőleg, az elmeműködés modellálására törekedett” (Tolcsvai Nagy 2013: 42).

²⁴ „Fonémának a nyelvi rendszer legkisebb hangelemét nevezik, amelynek nyelvi jelmegettesítő és jelekülönítő funkciója van, azaz morféma és szóalakok megkülönböztetésére szolgál” (Bolla 2006: 13).

Guillaume szerint a nyelv elsősorban tapasztalataink reprezentációjának az eszköze. Bár a kognitivisták az „eszköz” szó használata miatt e megfogalmazást pontatlannak neveznék, mivel a nyelvvel nem csak leképezzük, feldolgozzuk, értelmezzük a világot, de „a beszélő ember... magát a nyelvet is alakítja a feldolgozás részeként” (Tolcsvai Nagy 2013: 12), a reprezentáció mint mentális művelet alapvető jelentőségű a kognitív nyelvészetben is. Azt természetesen nem állíthatjuk, hogy Guillaume pl. a kognitív pszichológia későbbi definícióival teljességgel összhangban használja a reprezentáció fogalmát,²⁵ de a fogalmi és nyelvi feldolgozás összetettségét érzékeli és igyekszik világos terminusokat alkotni (Guillaume 1984a). Mindez a jelen írás keretein túlmutat, de azt leszögezhetjük, hogy a reprezentáció Guillaume-nál semmi esetre sem formális, logikai megközelítésben értelmezendő, tehát a kognitív nyelvészeti elképzeléseknek megfelelően az elme a tudást nem kijelentések vagy mondatok logikai szerkezetében tárolja, hanem képi alapú sémákban, ez a következő, gyakorlati vizsgálódásokkal foglalkozó fejezetben válik majd nyilvánvalóvá.

Guillaume lényegében két műveletet vélt általánosnak az emberi gondolkodásban, s így az emberi nyelvben is. Ez a két művelet a *généralisation* (‘általánosítás’) és a *particularisation* (‘egyediesítés’), melyek két pólus, az *universel* és a *singulier* között mennek végbe. Ez „a két legáltalánosabb gondolkodási mozzanat, mely lényegi részét képezi az emberi elmének, s mely elválaszthatatlan annak működésétől”²⁶ (Guillaume 1990: 19). E fogalmak kapcsolatba hozhatók kortársa, Piaget tanulásméleletével (Geneste 1987), ahogy összevethetőek a logikában használt hasonló kifejezésekkel is: „Emlékezzünk, hogy hagyományosan (például a Port Royal-i logikában), a filozófusok megkülönböztetik: 1) az általánosat vagy univerzálisat (fogalom vagy kifejezés, mely képes több dolgot jelölni; pl. *férfi*, *város*, *ló*); 2) a szingulárisat (fogalom vagy kifejezés, mely csak egyetlen egy dolgot jelöl; pl. *Szókratész*); 3) a partikulárisat (fogalom vagy kifejezés, melyen csak egy nem meghatározott részét értjük annak, amit jelöl; pl. *valamilyen háromszög*); A kijelentést aszerint mondjuk univerzálisnak, szingulárisnak vagy partikulárisnak, hogy maga a tárgya univerzális, szinguláris vagy partikuláris”²⁷ (Monneret 2010: 51). Guillaume

²⁵ A fogalomról magyar nyelven összefoglalóan l. Pléh 2003 „A reprezentáció fogalma a kognitív tudományban” c. fejezetét, valamint Tolcsvai Nagy 2013 „A kognitív pszichológia” c. fejezetét

²⁶ „les deux mouvements de pensée les plus généraux, inhérents à l’esprit humain et inséparables de son activité.”

²⁷ „Rappelons, que traditionnellement (par exemple dans la logique de Port Royal, les philosophes distinguent: 1) le général ou l’universel (idée ou terme pouvant représenter plusieurs choses; p. ex. *homme*, *ville*, *cheval*); 2) le singulier (idée ou terme qui ne représente qu’une seule chose; p. ex. *Socrate*); 3) le particulier (idée ou terme qui ne

azonban szakít a referencialitásra épülő logikai hagyománnyal, az ő számára, mint később látni fogjuk, a két fentebb említett mozgás, a *généralisation* és a *particularisation*, s ezek eredménye határozottan mentális tényezők, a jelentést fogalmi természetüként fogja föl, ahogy a kognitív szemantika is.

Ugyancsak fontos, hogy egy szemiotikai jelölő elmélet is kapcsolódik e mentális műveletekhez, ugyanis magának a szónak a születését is a következő stádiumokban képzelte el:

(1) a kiinduló pont az egészen jelöletlen entitás, fogalom, a legáltalánosabb és alaktalan abban az értelemben, hogy nyelvileg nem reprezentált, ez értelem-szerűen az *universal* pólusa;

(2) majd a *particularisation* folyamán egyedivé lesz, nyelvi feldolgozásra kerül, a *singulier* pólusa felé tendál;

(3) ezután újra a *généralisation* művelete következik, egy kategória eleme lesz, az *universal* felé halad, szófaji minőséget kap, mindeközben pedig grammatikailag jelöltebbé válik.

Ezt a folyamatot nevezi *morphogénès*-nek, azaz alakfejlődésnek, amire bővebben egyelőre nem térek ki, viszont a két művelet és a jelöltség kérdése a gyakorlati vizsgálódásokkal foglalkozó fejezetben (ahol a francia névelőkkel és az angol többes szám jelével foglalkozom) még szerepet kap.

A *généralisation* és a kategorizáció műveletét éppenséggel összefüggésbe lehetne hozni, ám ez aligha bizonyulna termékenynek. Bár mindkét fogalom az elmeműködés absztrakciós és sematizációs képességével van kapcsolatban, Guillaume a kategorizáció elveivel nem foglalkozik, így nemhogy a prototípuselmélet, de a kategorizáció klasszikus elvei sem jelennek meg munkáiban.

3.2. Az idő tériesítése és a kognitív metaforaelmélet

Guillaume egyik legérdekesebb munkájában, mely 1945-ben jelenik meg először Koppenhágában „L'architecture du temps dans les langues classique”²⁸ címmel, az 'idő tériesítését' (*spatialisation du temps*) vizsgálja a latinban és az ógörögben. Ekkor fejti ki először, hogy „mivel [az idő] nem ábrázolható önmagában, a tértől kölcsönzi az ábrázolás eszközeit...”²⁹ (Guillaume 2007: 297). A felismerés, hogy az időről való tapasztalatainkat a tér segítségével reprezentáljuk, amit Guillaume *chronogénès*-nek, azaz az idő nyelvi kifejlődésének, kialakulásának nevez, szintén közelíthető a kognitív nyelvészethez, hiszen a

s'étend qu'à une partie indéterminée de ce qu'il représente, de son étendue; p. ex. *quelque triangle*); La proposition est dite universelle, singulière ou particulière selon que son sujet est lui-même universel, singulier ou particulier.”

²⁸ 'Az idő felépítése a klasszikus nyelvekben'.

²⁹ Le temps „non représentable à partir de lui-même il emprunte ses moyens de représentation à l'espace”.

fentebb idézett mondat jól illeszkedik a kognitív metaforaelméletbe. Guillaume eszerint tulajdonképpen AZ IDŐ TÉR fogalmi metaforát írja le, ahol a TÉR a forrás-, az IDŐ a céltartomány, amennyiben a fogalmi metafora: „egy fogalom megértése egy másik fogalom terminusaival, a két fogalom közötti részleges megfelelések révén, a forrástartománnyal kapcsolatos tudás a céltartománnyal kapcsolatos tudásra képeződik le valamilyen motiváció révén” (Tolcsvai Nagy 2013: 382). Kognitív metaforaelméletről beszélni Guillaume esetében egyrészt kevesebbet jelent, mivel nemhogy nem foglalja kompakt rendszerbe meglátásait, de maga a metafora kifejezés sem lelhető föl munkájában, s más forrás- és céltartományokkal a – kétségtelenül fontos – TÉR és IDŐ fogalmain kívül nem is foglalkozik, másrészt viszont többet, mivel figyelme nem is e fogalmakkal kapcsolatos metaforikus nyelvi kifejezésekre, hanem az igenevekre és igékre irányul, tehát AZ IDŐ TÉR fogalmi metaforát a grammatikában vizsgálja: „Az ige síkján az idő ábrázolhatónak tűnik, s ábrázolása a *chronogénès* feladata, mely semmi több, mint az idő felidézése az ábrázolás téri eszközeivel”³⁰ (Guillaume 2004: 103). Az idő tériesítése, melyet alább felvázolok, Guillaume egyik legkidolgozottabb és legfigyelemreméltóbb elmélete. Három időszinten (*chronothèse*), három „módban” képzei el a franciában az idő tériesítésének folyamatát.

(1) Az első a kvázi-nominális (*quasi-nominal*) mód, ide tartoznak az igenevek és az infinitívusz. Guillaume szerint a *chronogénès* ebben a pillanatban (a kezdeti pillanatban) megragadott idő képze olyan képzet, amit a gondolkodás még nem realizált, de ami már realizálható (Guillaume 1984b). Ez a meghatározás egyelőre kissé homályosnak tűnhet, ezért lássuk, hogy például az angol nyelvben guillaume-i alapokon hogyan írják le ezt a szintet:

- „i. az infinitívuszban lévő (*to sing*) *sing* formában az esemény olyan eseményként reprezentálódik, ami a képzeletben fogant, kész egész,
- ii. a folyamatos melléknévi igenév *singing* formában az esemény olyan tevékenységként reprezentálódik, ami a közvetlen érzéki tapasztalat során megy végbe,
- iii. a befejezett melléknévi igenév *sung* formájában az esemény olyan eseményként reprezentálódik, ami a közvetlen emlékezetben rögzül, éppen kész.

Ez a három ábrázolás az alapvető vagy kezdetleges vázlata az igék működésének az angolban, amire az igei rendszer többi része is épül”³¹ (Hewson – Bubenik 1997: 5).

³⁰ „Dans le plan du verbe, le temps se présente représentable et sa représentation est l'ouvrage de la *chronogénès*, laquelle n'est rien d'autre que l'évocation du temps sous des moyennes spatiaux de représentation.”

³¹ „i. in the infinitive (*to sing*), the event is represented as a kind of event that is conceived by the imagination, a complete whole

(2) A második, közbülső szint a kötőmód (*subjonctif*), mely a franciában az akaratot, kívánságot kifejező igék és szerkezetek után szerepel, s a beszéd pillanatában nem realizált, kétségbevont, lehetséges dolgot fejez ki.

- (1) *J'aimerais qu'il soit là.*
'Szeretném, ha ott lenne.'
- (2) *Il est possible qu'il vienne en train.*
'Lehet, hogy vonattal jön.'

Ennek az igemódnak Guillaume rendkívüli jelentőséget tulajdonít, szerinte a kötőmód a gondolkodás átmeneti állapotát képviseli a főnévi vagy melléknévi igenév teljes virtualitása és a kijelentő mód teljes aktualitása között (Guillaume 1994). A morfológiai különbséget a szám és személy megjelenése jelenti a kötőmódban, amely lehetővé teszi az egyéni szándék, kívánság, lehetőség kifejezését, viszont a francia *subjonctif* paradigmája időbeliség tekintetében még csonka, nincs jövőideje, ami azzal magyarázható, hogy nincs aktualitása. Az aktualitás fogalma kulcs lehet az elmélet megértéséhez, Guillaume az idő nyelvi feldolgozását az emberi szándékkal összefüggésben látja: „Márpedig, hogy idő-síkokra tudjuk osztani az időt, birtokolnunk kell a *jelen*t. A *jelen* szelete nélkül az idő formátlan. Ezek szerint az idő morfológiájának célja az, hogy a *jelen* vagy általánosabban az AKTUALITÁS megjelenhessen benne, mely terminus egyszerre foglalja magában az abszolút és relatív jelent”³² (Guillaume 1984b: 31). Márpedig a kötőmódban nem birtokoljuk az aktualitást, csupán lehetőségeink, szándékaink, kívánságaink vannak, tehát *virtualitásunk*. A mód funkciója Guillaume-nál a szándék és az aktualitás érintkezésére (kijelentő mód) vagy éppen távolságára (kötőmód) épül. A (3)-ban a lehetőség és ezzel összefüggésben a kötőmód, míg a (4)-ben a valószínűség és a kijelentő mód jelenik meg.

- (3) *Il est possible qu'il vienne.*
'Lehetséges, hogy eljön.'

ii. in the present participle *singing* the event is represented as the kind of activity that takes place immediate sensory experience

iii. in the past participle *sung* the event is represented as the kind of event that is recorded in the immediate memory, just completed.

These three representations are the fundamental or primitive delineations of verbal activity in English, on which the rest of the verb system is built.”

³² „Or, pour pouvoir diviser le temps en époques, il faut disposer du *présent*. Sans la coupure du *présent* le temps est amorphe. C’est dire que la *morphologie* du temps se lie à la faculté d’y inscrire le *présent*, et plus généralement: L’ACTUALITÉ, terme qui embrasse à la fois le *présent absolu* et le *présent relatif*.”

- (4) *Il est probable qu'il viendra.*
Valószínűleg el fog jönni.'

(3) A relatív vagy abszolút jelen a kijelentő módban jelenik meg, ahol már beszélhetünk aktualitásról, legyen szó akár múlt, akár jövő időről (a múlt és a jövő időt nevezi Guillaume relatív jelennek). Aktualitáson tehát nem valamiféle referenciális, hanem mentális valóságot kell értenünk.

Guillaume elméletében csupán két hagyományos igemód, a kötő- és kijelentő mód jelenik meg, utóbbi e harmadik szintet képviseli a *c h r o n o g é n è s* során, ahol, mint említettem, már az igeidőknek is fontos szerepe van. Márpedig a virtualitásról és aktualitásról való értekezés után joggal merül föl a kérdés, hogy mit mond Guillaume pl. a feltételes módról. A feltételes módot „hipotetikus jövő időnek” nevezi, amihez nyilván köze van annak is, hogy a franciában a jövő idő és a jelen idejű feltételes mód nagyfokú morfológiai hasonlóságokat mutat:

Kijelentő mód, jelen idő:	<i>je vais</i> 'én megyek'	<i>tu vas</i> 'te mész'	<i>il/elle va</i> 'ő megy'
Kijelentő mód, jövő idő:	<i>j'irai</i> 'én menni fogok'	<i>tu iras</i> 'te menni fogsz'	<i>il/elle irat</i> 'ő menni fog'
Feltételes mód, jelen idő:	<i>j'irais</i> 'én mennék'	<i>tu irais</i> 'te mennél'	<i>il/elle irait</i> 'ő menne

A felszólító mód pedig nem is szerepel ebben a rendszerben, mivel Guillaume szerint nem a gondolkodás, hanem a beszéd módja, s alakját a kötő- vagy kijelentő módtól kölcsönzi. Guillaume elméletében tehát a kijelentő mód (*i n d i c a - t i f*) tartalmazza az összes kötőmódon kívüli francia igei paradigmát, ahol már nem csak a személy és szám jelenik meg, mint a *s u b j o n c t i f*-ben, de a temporalitás is kidolgozott. S így Guillaume szerint már látható, hogy „... az idő a tér *n*-dimenziós³³ képére épül, melynek megvan az egymást követő igemódok által reprezentált mélysége, és a temporális rendszer által reprezentált szélessége és magassága”³⁴ (Guillaume 2007: 297). A *c h r o n o g é n è s* első két szintjén, az igenevek és a kötőmód esetében még csupán kétdimenziós rendszert ír le, amit a harmadik szint, a kijelentő mód tesz háromdimenzióssá a mélység dimenziójával, s így a nyelvi értelemben vett idő viszonylatai teljesen kidolgozódnak a francia nyelvben.

³³ Akkor *n*-dimenziós egy tér, ha abban egy pont meghatározásához éppen *n* darab koordináta megadására van szükség.

³⁴ „... le temps est construit à l'image de l'espace sur *n* dimensions, qu'il a sa profondeur, représentée par la successivité des modes, et sa largeur et sa hauteur, représentées par la système temporel.”

Eredetisége és erős gondolatisága ellenére a *chronogénès* Guillaume egyik talán leginkább kritizálható elgondolása, főként mivel nagyrészt spekulatív következtetésekből fakad. Például a *subjonctif* működésével kapcsolatban, mely az elmélet egyik sarokköve, találhatunk ellenpéldákat Guillaume evidenciáira (Damar 2009), ahogy nem tűnik evidensnek az sem, hogy elméletében a hipotetikus jövőidő, azaz a feltételes mód jelen ideje az aktualitást, míg a kötőmód jelen ideje a virtualitást képviseli. Azt viszont kijelenthetjük, hogy a francia kötőmódról szóló nyelvészeti diszkurzust illetően Guillaume-ot a mai napig nem lehet figyelmen kívül hagyni (Damar 2009: 155–169). Fontos azt is kiemelni, hogy a fentebb nagy vonalakban vázolt elmélet csak a francia nyelv rendszerének leírására, megértésére tesz kísérletet (hangsúlyozva a latin örökséget), vagyis nem univerzális ez a háromlépcsős modell. Guillaume más nyelveket, az ógörögöt, az angolt vagy a szláv nyelveket vizsgálva például kétszintűként írja le a *chronogénès*-t, nem mellesleg történeti-összehasonlító nyelvészetileg és nyelvtipológiaiilag végig reflektáltan. Mindenesetre megfontolandóak Guillaume gondolatai, az aktualitásnak és virtualitásnak valóban fontos szerepe lehetett az igei paradigmák és aspektusok kialakulásában (lásd még pl. a *will* vagy a *shall* segédigéket az angolban, melyek etimológiailag ugyancsak a SZÁNDÉK és a VÁGY fogalomköréhez vezethetőek vissza).

3.3. Guillaume holisztikus szemléletének aspektusai

E fejezetben a következőt értjük Guillaume holisztikus szemléletén: (1) szinkronia és diakronia merev megkülönböztetését nyelvészetileg nem tartja indokoltnak, (2) a nyelvi szerkezetek formai és szemantikai oldalát nem tartja elválaszthatónak, a nyelvtani rendszer vizsgálatakor is a jelentésből indul ki, (3) véleménye szerint a nyelvi szintek azonos elvek alapján működnek, s ez kapcsolatba hozható a kognitív nyelvészet kontinuumelvével, (4) a nyelvet nemcsak, hogy nem autonóm, de egyenesen periférikus rendszerként írja le.

Ahogy azt az előző fejezetben láthattuk, a *chronogénès* alakulásának határozottan történeti aspektusai vannak. Guillaume szerint a nyelvi értelemben vett idő kialakulása a nyelven kívülinek nevezhető, történelmi időben képzelhető el, így a klasszikus nyelvek (francia szempontból elsősorban a latin) vizsgálatának is fontos szerepe lehet. A kognitív nyelvészetben „[n]incs éles elkülönülés jelen idejű (szinkrón) variabilitás és a történeti (diakrón) változások között, hiszen a gyakorlatban a használat része a rendszernek” (Tolcsvai Nagy 2013: 57). Történeti megokolással tehát funkcionális kognitív keretben is találkozhattunk.³⁵

³⁵ Itt gondolhatunk pl. Bybee vizsgálatára, melynek során egyrészt a szinkrón állapotot magyarázza történeti okokkal, másrészt magát a történeti változást, illetve egyes esetekben a változás hiányát okolja meg, amikor a „rendhagyó”-nak tekintett formákat

Guillaume holisztikus szemléletének másik fontos jellemzője, hogy bár elméleti kidolgozottságában természetesen nem beszél langackeri értelemben vett szemantikai és fonológiai pólussal bíró szimbolikus egységekről,³⁶ de a nyelvet formailag és szemantikailag szerves egységben írja le, s a jelentésből indul ki, ahogyan azt az idő tériesítésénél már ugyancsak láthattuk. Az idő tériesítésének elmélete voltaképpen a következő langackeri tételt illusztrálja: „A nyelvtan egyszerűen a szemantikai tartalom strukturálása és szimbolizációja” (idézi Tolcsvai Nagy 2013: 56).

A nyelvleírás során Guillaume nem választja el élesen a nyelvi szinteket: „... ami általános formáját illeti, [a nyelv] egy periférikus, önmaga ismétlődéseit tartalmazó rendszer. ... rendszerek rendszere, világosabban fogalmazva: az általános, fölérendelt rendszer és a kevésbé általános, alárendelt rendszer nem különböznek általános formájukban”³⁷ (Guillaume 1984a: 8). Ez alapján pedig azt mondhatjuk, hogy elméletében egyfajta kontinuumelv érvényesül, amennyiben „nincs lényegi különbség a szintaxis, a morfológia és a lexikon között” (Tolcsvai Nagy 2013: 383). A fentebb Guillaume-tól idézett „periférikus” kifejezés a nyelv kognitív beágyazottsága mellett a nyelv másodlagosságára utal, Langacker is hasonlóan gondolkodik a nyelvről: „Nem gondolom, hogy létezik valami sajátos tartalom, ami speciálisan nyelvi lenne. A fizikai beszédsszervekkel szeretném ezt párhuzamba állítani. A beszédet a tüdővel, a hangszálakkal, a szájjal, az orral, az ajkakkal, a nyelvvel, a fogakkal stb. produkáljuk. De ezek a beszédsszervek mind egyéb okok miatt, a beszéd-től függetlenül léteznek” (Andor 2005: 38). A holisztikus szemlélet mellett maga Guillaume azzal érvel, hogy a nyelvnek könnyen megtanulhatónak és alkalmazhatónak kell lennie, ehhez „Guillaume szerint a legnyilvánvalóbb út az emberi elme számára a nyelv előtt már jelenlévő, otthonos, valamilyen az elsődleges tapasztalással és gondolkodással rokon műveletek használata lesz. Az ige/névszó diász megkülönböztetés például az

magyarázza: „Világos, hogy a rendhagyó alakoknak külön kell állaniuk bármilyen morfológiai modellben, mivel egy általánosabb séma szerint nem teljesen megjósolhatóak. A strukturalista/generatív modellekben a rendhagyó alakok egyszerűen listázva vannak a szótárban. A használat-alapú modell megjósolja, hogy a rendhagyó szavak alakjait a gyakoribb szavak között fogjuk megtalálni a szókészletben. A gyakoribb szavak sokkal inkább hagyományörzőek, így a rendhagyó formák képesek túlélni ilyen alakban” (Croft – Cruse 2004: 293; az én fordításom, P. L.).

³⁶ Tolcsvai Nagy 2013: 90–98.

³⁷ „... a peripheral system consisting internally of repetitions of itself as far as the general form is concerned... system of systems, with this much being clear: the general, containing system and the less general, contained system do not differ in their general form.”

idő/tér érzékelésünk tükré, mely grammatikalizálódott, s mely alapját képezi az indoeurópai nyelvek szófajrendszerének”³⁸ (Bélanger 1995: 9).

Guillaume nyelvelmélete tehát mind a négy fentebb érintett aspektusban a funkcionális kognitív nyelvészet szemléletével hozható összefüggésbe, míg a szinkrón–diakrón dichotómiára, valamint a modularizmusra³⁹ építő formális nyelvészeti iskolákhoz kevésbé kapcsolható.

3.4. Guillaume nyelvelmélete és a kognitív nyelvészet közötti hasonlóságok értékelése

Érdekes módon éppen Noam Chomsky, akinek nyelvelmélete a funkcionális kognitív paradigmától meglehetősen távol áll, a következőket írja a nyelvtudomány szerves fejlődéséről 1968-ban: az új perspektívák „megszabadítják a tudományos képzeletet bizonyos bilincsektől, melyek oly meghitt részévé lettek intellektuális környezetünknek, hogy jóformán már észre sem vesszük őket. Mindez rendkívül bátorító. Azt hiszem, olyan egészséges erjedés van a kognitív pszichológiában – és a kognitív pszichológia sajátos ágában, amely nyelvészetként ismert –, amilyen sok éve nem volt” (Chomsky 1995: 137). Mármost, miután e fejezetben kifejtettük, milyen kapcsolódási pontokat fedezhetünk fel Guillaume nyelvelmélete és a funkcionális kognitív nyelvészet között, a tudományos pluralizmust nem tagadva kijelenthetjük azt is, hogy ha kognitív paradigmaváltásról nem is beszélhetünk, a kognitív szemlélet jelenléte meghatározó a mai, akár magyar, akár nemzetközi nyelvtudományban, míg a deskriptív hagyományé kevésbé. Ez Guillaume esetében azért lehet fontos, mert így, némileg leegyszerűsítve a helyzetet, akár azt is mondhatnánk, hogy jócskán megelőzi a korát nyelvszemléletében és nyelvtudomány-szemléletében egyaránt. Ezek után fölmerülhet a kérdés, hogy mennyiben fontos a nyelvészet számára és mennyiben csupán tudománytörténeti érdekesség az a nyelvész, aki ugyan kortársainál jobban közelíthető napjaink nyelvszemléletéhez, de tulajdonképpen nem járult hozzá e mai kortárs paradigma kialakulásához. Úgy gondolom, hogy az olyan kijelentéseknek, mint hogy pl. valaki „megelőzi a korát”, van ugyan igazságtartalmuk, de rejte-nek némi veszélyt is magukban, hiszen a nyelvészet alakulását sem üdvtörténet-ként kell értelmeznünk, még ha az egyes paradigmák képviselői hajlamosak is

³⁸ „Here, for Guillaume, the most obvious avenue would be to make use of processes native to the human mind, already present before language, something akin to primary reasoning and experience. For example, the verb/noun distinction is a reflection of our perception of a time/space dyad which has been grammaticized, a dyad which is at the basis of the Indo-European system of parts of speech.”

³⁹ „A modularizmus felfogása szerint az elme funkcionális területei egymástól független modulok, amelyek eltérő módon működnek, közöttük nincsen közvetlen átjárás, a működést fölrendelt egységek biztosítják” (Tolcsvai Nagy 2013: 47).

arra, hogy minden korábbi elméleti keretet és esetleg azt feszegető törekvést csupán előzményként ítéljenek meg. Ezt Kuhn többek között a következőkkel magyarázza: „Hogy mit lát az ember, függ attól is, amit néz, és attól is, hogy a korábbi vizuális–fogalmi tapasztalatai minek a meglátására tanították meg” (Kuhn 2000: 155). Éppen ezért Guillaume esetében sem tudománytörténeti előzményekről van szó elsősorban, mivel véleményem szerint rendkívül – talán túlságosan is – eredeti nyelvész volt ahhoz, hogy csupán egy paradigma magányos előfutáraként tekintsünk rá. A következő fejezetben igyekszem bemutatni, hogy a guillaume-i iskola (mely földrajzilag Québechez köthető) progresszív nyelvtudományi műhely, más kérdés, hogy talán ezen iskola megkésettisége is hozzájárult ahhoz (csupán a nyelvész halála után szerveződött), hogy Guillaume marginális jelentőséggel bírt a 20. század első felének nyelvtudomány-történetében.

Másrészt, miután a kognitív nyelvészet és Guillaume nyelvelmélete közötti főbb kapcsolódási pontokat kijelöltük, nem mehetünk el szó nélkül egy lényeges különbség, egy fontos körülmény mellett, melyre általában a guillaume-isták is elmulasztják fölhívni a figyelmet, amikor, nyilvánvalóan pozitív értékítélettel, Guillaume-ot e nyelvészeti irányhoz közelítik. Ugyanis míg a kognitív nyelvészet lényegében a kognitív pszichológiából, tehát olyan tudományterületről fejlődött ki, mellyel párbeszédet folytathat, s eredményeit a mai napig föl is használja, addig Guillaume esetében nem beszélhetünk pl. kognitív elkötelezettségről,⁴⁰ mivel nem állt kapcsolatban olyan rokonnak nevezhető tudományterülettel, mely a nyelvtől függetlenül ugyan, de az elme mentális folyamatait feltérképezte volna számára, mi több, Guillaume ódzkodott attól, hogy kapcsolódási pontokat keressen pl. a pszichológiában, miközben a nyelv autonómiáját határozottan megkérdőjelezte. Mivel a nyelvi jelenségek mögött voltaképpen olyan mentális sémákat keresett, melyek alapvetően az emberi gondolkodást is meghatározzák, kérdés, mi volt az oka a rokon tudományterületek iránti közömbösségének. A válasz valószínűleg kora nyelvtudományának szűkebb kontextusában keresendő: kortársai az értékítélettel is bíró pszichológizáló–objektívizáló el-lentéppárban Guillaume helyét már korán elhelyezték az előbbiben, aki ezt igen kényelmetlen pozíciónak tekintette, így jobbra igyekezett a szűkebb értelemben vett nyelvészeti kereteken belül maradni. Ezzel szemben ma a kognitív nyelvészetben az interdiszciplinaritás néhol egyenesen elméleti alapelveként értelmeződik: „Ha a kognitív nyelvészet ennyire széleskörűen alkalmazható, akkor felmerül a kérdés, hogy megállja-e a helyét maga az elnevezés, hiszen a »nyelvészet« meglehetősen szűk határokat szab a vizsgálódás tárgyának és módjának. A kognitív társadalomtudomány, kognitív szemantika, kog-

⁴⁰ Lakoff által megfogalmazott elv, lényege, hogy „az emberi nyelv leírását az elméről és az agyról való általános ismeretekkel és más tudományos ismeretekkel összhangban kell elvégezni” (Tolcsvai Nagy 2013: 52).

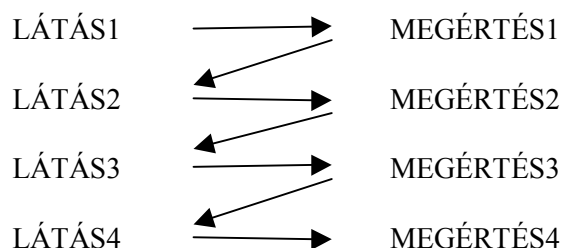
nitív szemiotika vagy kulturális szemantika talán sokkal megfelelőbbek lennének erre a célra, mivel tükröznék a vizsgálódás természetét (kognitív, szemantika) és annak széles alkalmazási területét (társadalom, szemiotika, kultúra)” (Kövecses – Benczes 2010: 221).

Guillaume tehát teljességgel az intuíciónak hagyatkozott az elme kognitív folyamatainak vizsgálatát illetően, mely intuíciók véleményem szerint értékesek, de legalábbis figyelemreméltóak. Ezzel együtt azt is elmondhatjuk, hogy e nagyszabású vállalkozásnak, s a már kidolgozott nyelvelméletnek bizonyos értelemben ugyanaz a gyengéje, mint ami az erősségét jelenti.

4. Módszertani sajátosságok, gyakorlati vizsgálódások

Módszertani alapelvnek tekinthető, hogy Guillaume elképzelésében a reflexió is ugyanolyan fontos szerepet kap, mint a megfigyelés. Guillaume ezt a szellemi munkát a következőképpen modellálta:

(3. ábra)

(Guillaume 1982: 4)

Guillaume-nál a modellálás a nyelvész munkájának fontos részét képezi: „Egy diagram jobban meg tudja mutatni az összefüggések rendszerét, mint a szavak”⁴¹ (Guillaume 1984a: 18). Az előző fejezetben már említettem, hogy Guillaume szerint a nyelvi tudás nem logikai természetű, hanem képi, analóg jellegű. Ez olyannyira igaz, hogy megfogalmazásában olykor elvész a nyelvész által alkotott modell és a nyelvi tudás képisége közötti különbség: „A nyelvész feladata az, és ez értéke és tudományos eszköze is egyben, hogy visszafordítsa – fölfedezze, hogyan lehet visszafordítani – láthatóvá a magyarázó diagramokon keresztül azt, amit a nyelv nem mutat meg közvetlenül”⁴² (Guillaume 1982:

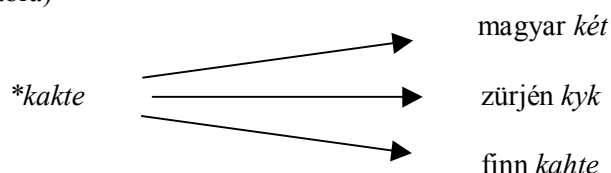
⁴¹ „A diagram can bring out a system of relationships better than words can.”

⁴² „C’est la tâche du linguiste, et c’est son mérite en même temps que son moyen de science, que de retraduire – de savoir retraduire – en des visibilité, sous les traits de figures explicatives, ce dont le langage ne livre directement...”

136). Egyébként pontosan látja e vállalkozás nehézségeit, mely főként abban áll, hogy „A nyelv aktusának csak nagyon késői pillanatai figyelhetők meg”⁴³ (Guillaume 1984a: 79). Nem csoda, hogy a (rugalmas) hipotéziseknek nagy jelentőséget tulajdonít, s az intuíció szerepét is hangsúlyozza.

Roch Valin, az egyik legjelentősebb guillaume-ista (a Guillaume írásait tartalmazó könyvek szerkesztője), a történeti-összehasonlító nyelvészet módszertanával veti össze Guillaume-ét (Valin 1964). Mint kifejti, a történeti nyelvészet is rekonstruál, egy feltételezett alakra vezeti vissza a jelenkori alakokat, amely magyarázza az idők folyamán kialakuló, különböző nyelvekben meglévő mai változatokat. Például így:

(4. ábra)

Kifejtve az analógiát a rekonstruálandó, kiinduló ok a potenciális *language*, míg a *discours* jelenségeihez különböző műveletek vezetnek.

A jelentéstan felől közelítve a kérdést a *language* és a *discours* viszonya összefüggésbe hozható a kétszintű szemantika elképzeléseivel is, ezen analógia szerint a potencialitást képviselő *language* a szemantikai, míg az aktualitást képviselő *discours* a konceptuális szinttel állítható párhuzamba: „A kétszintű szemantika felfogása szerint az alapszint a szemantikai, a levezetett szint a konceptuális (azaz fogalmi) jelentést képviseli. Az alulspecifikált szemantikai jelentés sosem jelenik meg a szemünk előtt, azt a konkrét jelentések alapján kell következtetnünk. A levezetett jelentést azért nevezhetjük konceptuális jelentésnek, mert a levezetésnél konceptuális műveletekre (következtetésekre, fogalmi összefüggések megállapítására) támaszkodunk” (Kiefer 2007: 130). Vizsgáljuk meg, milyen műveleteket feltételezhetünk, s milyen műveleteket feltételez Guillaume a névelők esetében!

- (5) *Un soldat français sait résister à la fatigue.*
'Egy francia katona le tudja győzni a fáradtságot.'
- (6) *Le soldat français sait résister à la fatigue.*
'A francia katona le tudja győzni a fáradtságot.'

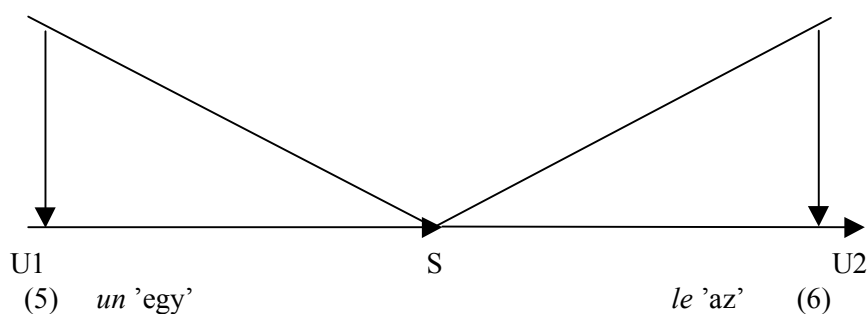
⁴³ „Only the very last instants of the act of language can be observed.”

Az (5) esetében a határozatlan főnévi szerkezetnek, míg a (6)-ban a határozott főnévi szerkezetnek van specifikus és nem specifikus olvasata. Givón (1984) elmélete szerint, mely a határozottság, specifikusság és generikusság kódolását egy skálán ábrázolja a nyelvekben, az (5)-ben arról van szó, hogy a francia és a magyar nyelv is azonosan kódolja a határozatlan specifikus és a határozatlan nem specifikus kategóriát, míg a (6)-ban a generikus specifikus és a határozott specifikus kategória kódolása azonos.

Nem formális megközelítésben, a funkcionális kognitív nyelvészet a mentális terekkel magyarázza, hogy ugyanannak a nyelvi struktúrának eltérő jelentéskonstrukciói jöhetnek létre. A jelentésbeli különbségek az (5)-ben és a (6)-ban eszerint abból adódhatnak, hogy a kifejezést szerep- vagy érték alapúként értelmezzük, a szerep olyan általános kategória, amit annak bármely tagja betölthet, míg az érték egy adott szerep specifikus megnyilvánulása (Kövecses – Benczes 2010: 162–163).

Guillaume a kérdést a névelők felől vizsgálja, s Givónhoz hasonlóan összefüggő rendszerben képzeli el az olvasatokat és azok kódolását. Két vízszintes vektorral ábrázolja a mentális műveletekről szóló részfejezetben már kifejtett mozgásokat: az egyik a particularisation (az 5. ábrán az U1 (universel) felől az S (singulier) irányába haladó vektor), a másik a généralisation (az 5. ábrán S felől U2 irányába haladó vektor), mely műveletek a non-recurrence ('visszanemtérés') (itt nem részletezendő) elve alapján nem egymás fordítottjai, hanem egymást követik. Ezek alapján az (5) és a (6) mondatban szereplő névelőket a következőképpen lehet ábrázolni, ha az olvasat nem specifikus:

(5. ábra)

A műveletek (particularisation – généralisation) irányát illusztráló horizontális vektorok és ferde szakaszok a két névelő potenciális rendszerét ábrázolják a langue-ban, míg a két függőleges vektor a két aktuális mondat né-

velőjét rögzíti, melyek már a *discours*-ban megfigyelhetők. Bár potenciálisan mindkét névelő kifejezheti az adott tartalmat, a ferde szakaszok tanúsága szerint az *un* határozatlan névelő az általánosból, a *le* határozott névelő pedig az egyediből indul ki. Az ábra azt is implikálja, hogy (6) esetében a névelő feldolgozása bonyolultabb (és pszicholingvisztikai hipotézissel élve akár temporálisan hosszabb) művelet eredménye. Másrészt figyeljük meg, hogy Guillaume a *le* 'az' és az *un* 'egy' névelőket egymástól teszi függővé, vagyis az előbbi használata során feltételezi utóbbi szerepét és viszont. Így tulajdonképpen egy fogalmi tartományt ír le, amit ő maga egyszerűen struktúrájának nevez.

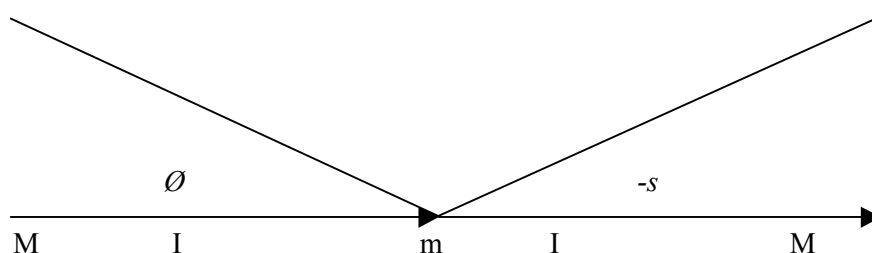
S most vizsgáljuk meg, hogyan alkalmazhatóak e guillaume-i alapok ma! Walter Hirtle abból indul ki, hogy az angolban lényegében mindhárom fontos mennyiséget – a minimálisat, a maximálisat és a kettő közöttit – ki lehet fejezni a $\emptyset$ és az *-s* morfémával is. A példák, melyeket hagyományosan rendhagyónak tartanak, a következők:

- (7) *Henry is certain to toss **two** heads or **one** heads or **no** heads.*
 'Henry biztos benne, hogy dob **két** fejeget, vagy **egy** fejeget, vagy **egy** fejeget **sem**.' (A fordítás a magyar többesszám-jelölés miatt nehézkes.)
- (8) *Dogs are vigilant.* 'A kutyák szemfülesek.'
- (9) *A dog($\emptyset$) is vigilant.* 'Egy kutya($\emptyset$) szemfüles.'
- (10) *We saw **three** elephant($\emptyset$) at the zoo.* 'Láttunk **három** elefántot($\emptyset$) az állatkertben.' (Az angol ez esetben – rendhagyó módon – a magyarral azonosan jelöl.)
- (11) *They need water.* 'Vízre van szükségük.'

A (7)-ben az *-s* többes jel kifejezi a 'több mint egy' (azaz minimális és maximális közötti) és a minimális mennyiséget is. A (8)-ben az *-s*, míg (9)-ben a $\emptyset$ fejezi ki a maximális (generikus) értéket. Hirtle a példák alapján arra a következtetésre jut, hogy mivel mindhárom mennyiség kifejezhető mindkét jellel, valami más is lehet e jelek háttérében azon kívül, hogy az angolban hagyományosan a főnevek egyes és többes számát jelölik. Úgy véli, a döntő különbség a két morféma között, hogy $\emptyset$ a kontinuitás, míg *-s* a diszkontinuitás reprezentációjára szolgál. A (7)-ben a „fej vagy írás” játék éles diszkontinuitása miatt szerepel a többes jel. A (10)-ben az *elephant* mint faj a lényeges és nem az egyedek (melyekből egyébiránt három volt), s a generikusság kontinuitása miatt maradhat el az *-s*. A (11)-ben, ahogy a „megszámálhatatlan” főneveknél általában, szintén pl. az anyagnevekre jellemző kontinuitás miatt szerepel $\emptyset$. A meghatározó különbség tehát a kontinuitás és a diszkontinuitás, mely történetesen a legtöbbször egybevág az entitásokat jelölő főnevek számával is (ha az egyáltalán meghatározható). Ezek után Hirtle a

guillaume-i séma alapján a következőképpen ábrázolja e morfémák potenciális rendszerét (M: maximum, I: immediate, m: minimum):

(6. ábra)

(Hirtle 2007: 72)

Ez a modell annyi többletet jelent az előző, névelőkkel foglalkozó sémához képest, hogy Hirtle alkalmazza azt a morphogénès kapcsán már említett pszichoszemiotikai elvet (*psychosemiologie du langage*), mely szerint a második műveleti vektor során végbemenő kifejezések a nyelvi rendszer jelöltebb alakjai, esetünkben egy, a morfémát zéró fokról elmozdító fonémával.

5. Összegzés

Ahogy azt már kifejtettem, Gustave Guillaume talán túlságosan is eredeti nyelvész volt, nyelvelmélete úgymond légüres térben mozgott, s valószínűleg ezzel magyarázható, hogy mindmáig csupán marginális jelentőségű. A strukturalisták idegenkedése a nyelv pszichikai tényezőivel szemben elégedetlenségre adhat okot; Guillaume nyelvelméletének aktualitásáról szóló tanulmányában Toussaint meglehetősen sarkosan és kissé leegyszerűsítően fogalmaz: „A strukturalisták sohasem kutatták, hogy a struktúrák, melyeknek leírásáig eljutottak, milyen kapcsolatban vannak a valósággal, mert a tudomány az ő szemükben mindenekelőtt »egy jól megcsinált nyelv«”⁴⁴ (Toussaint 1967: 97). Guillaume munkáit olvasva viszont az okozhat hiányérzetet, hogy nem reflektált arra a nyelvészeti közegre, melyben munkálkodott. Mindenesetre tudománytörténeti jelentősége ma már könnyebben kijelölhető, e dolgozat egyik célja is az volt, hogy a hasonlóságok

⁴⁴ „Les structuralistes n’ont jamais voulu chercher á quoi correspondaient dans la réalité les structures linguistique qu’ils parviennent á décrire, parce qu’avant tout la science est, á leurs yeux, »une langue bien faite«.”

és különbözőségek mentén bemutassa Guillaume elméleti alapvetéseit. Úgy vélem, például az idő tériesítésének elméletét, vagy az egyes és többes szám jelölését illetően a magyar nyelvet vizsgálva is érdekes leírások születhetnének. A magyarban mind az idő- és aspektusjelölés, mind az egyes és többes szám jelölése sajátosnak tekinthető az indoeurópai nyelvekhez képest, így egy magyar vizsgálat részben akár a guillaume-i elképzelések próbáját is jelenthetné. Talán megfontolandó lehet vélekedésem, mely szerint Gustave Guillaume nyelvelmélete érdemes arra, hogy (legalább valamilyen mértékben) a magyar nyelvtudomány részévé is váljon.

Irodalom

- Andor József (2005), Kognitív grammatika: A tudomány jelenlegi állása és kapcsolódó kérdések. Interjú Ronald Langackerrel. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 21: 13–42.
- Andor József (2011), Szabad beszélgetés nyelvészettörténeti kérdésekről (interjú a 80 éves Szépe Györggyel). Hungarológiai Évkönyv 12: 315–344.
- Barsalou, Lawrence (1992), Cognitive Psychology. An Overview for Cognitive Scientists. Lawrence Erlbaum, Hillsdale.
- Bélanger, Marc A. (1995), Chaos, Complexity and Gustave Guillaume. Université Laval, Québec.
- Bolla Kálmán (2006), Fonetikai kislexikon. Kézirat.
- Chomsky, Noam (1964), Current issues in linguistic theory. Mouton, London.
- Chomsky, Noam (1995), Nyelv és elme. Osiris – Századvég, Budapest.
- Chomsky, Noam (2003), Mondattani szerkezetek. Nyelv és elme. Osiris Kiadó, Budapest.
- Croft, William – Cruse, D. A. (2004), Cognitive linguistics. University Press, Cambridge.
- Damar, Marie Eve (2009), Pour une linguistique applicable. L'exemple de subjonctif en FLE. P. I. E. Peter Lang, Bruxelles.
- Douay, Gustave – Roulland, Danuel (1990), Les mots de Gustave Guillaume. Vocabulaire technique de la psychomécanique du langage. Presses Universitaires, Rennes.
- Geneste, Philippe (1987), Gustave Guillaume et Jean Piaget. Contribution à la pensée génétique. Klincksieck, Paris.
- Givón, Talmy (1984), Syntax. A functional–typological introduction. Vol. I. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia.
- Guillaume, Gustave (1975), Le problème de l'article et sa solution dans la langue française. Les Presses de l'Université Laval (Québec), Paris.
- Guillaume, Gustave (1982), Leçons de linguistique de Gustave Guillaume 1956–1957. Les Presses de l'Université Laval (Québec), Paris.

- Guillaume, Gustave (1984a), *Foundations for a science of language*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia.
- Guillaume, Gustave (1984b), *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps suivi de L'architectonique du temps dans les langues classique*. Honoré Champion, Paris.
- Guillaume, Gustave (1990), *Leçons de Linguistique 1943–44. Série A, volume 10, Esquissé une grammaire descriptive de la langue française (III)*. Presses universitaires de Lille – Les Presses de l'Université Laval, Lille – Québec.
- Guillaume, Gustave (2004), *Prolégomènes à la linguistique structurale II. Discussion et continuation psychomécanique de la théorie saussurienne de la diachronie et de la synchronie*. Presses de l'Université Laval, Québec.
- Guillaume, Gustave (2007), *Essai de mécanique intuitionnelle I. Espace et temps en pensée commune et dans les structures de langue*. Presses de l'Université Laval, Québec.
- Hewson, John – Bubenik, Vit (1997), *The Tense and the Aspect in Indo-European Languages*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia.
- Hirtle, Walter (1984), *Introduction*. In: Guillaume, Gustave, *Foundations for a science of language*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia. XI–XIX.
- Hirtle, Walter (2007), *Language in the Mind. An Introduction to Guillaume's Theory*. McGill – Queen's University Press, Montreal – Kingston – London – Ithaca.
- Kiefer Ferenc (2007), *Jelentélmélet*. Corvina, Budapest.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka (2010), *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kuhn, Thomas S. (2000), *A tudományos forradalmak szerkezete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Launay, Michel (1985), *La loi et le symptôme*. In: Sylvain Auroux, *La linguistique fantastique*. Denoel, Paris. 325–338.
- Máté Jakab (1998), *A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Monneret, Philippe (2010), *Le singulier selon Gustave Guillaume*. *Information grammaticale* 126: 51–56.
- Pléh Csaba (2003), *Bevezetés a megismeréstudományba*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Sakhokia, Madonna – Machavariani, Maya (1997), *Gustav Guillaume's psychomechanics, marking theory, and the semiotic subject of the natural language*. In: Karl Simms (ed.), *Language and the subject*. Rodopi B. V., Amsterdam – Atlanta. 57–64.
- de Saussure, Ferdinand (1967), *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Siptár Péter (2006), *A fonéma tündöklése és...* *Magyar Nyelv* 102: 408–420.
- Szilágyi N. Sándor (1996), *Hogyan teremtsünk világot?* Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.

- Tolcsvai Nagy Gábor (2010), *Kognitív szemantika*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- Tolcsvai Nagy Gábor (2013), *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Toussaint, Maurice (1967), Gustave Guillaume et l'actualité linguistique. *Langages* 7: 93–100.
- Valin, Roch (1964), *La Méthode comparative en linguistique historique et en psychomécanique du langage*, Presses de l'Université Laval, Québec.

DOI: 10.15776/NyK.2014.110.18